

Cilt: 6, Sayı: 12, Temmuz 2018 / Volume: 6, Issue: 12, July 2018

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE AÇILAN SAĞLIK KURUMU KUDUZ TEDAVİHANESİ (DÂÛLKELP AMELİYATHANESİ)*

Rabies Treatment Health Center Opened In The II. Abdulhamid Period (Dâûlkelp Operating Room)

Ahmet UYANIKER**

ÖZ

Dünyada belirli aralıklarla devam eden salgın hastalıklar devletlerin önemli konularından birisi olmuştur. Avrupalı devletler kolera salgını gibi bulaşıcı hastalıklar nedeniyle XIX. Yüzyılın sonlarından itibaren koruyucu sağlık hizmetlerine ağırlık vererek mikrobiyoloji bilimindeki gelişmeleri hızlandırmış ve sağlık teşkilatlarını kurumsallaştırmaya başlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar, Kafkaslar, Anadolu, Arap Yarımadası, İran, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz'i birbirine bağlayan ticaret yollarını içinde barındıran coğrafi konumu idarî, askerî ve ticarî toplumsal hareketliliği besleyen bir rol oynarken, aynı zamanda salgın hastalıkların yayılmasını kolaylaştıran bir etken olmuştur. Bu hastalıklara karşı devlet başta karantina tedbirleri olmak üzere bir takım önlemler olsa da özellikle XIX. Yüzyıldaki kolera salgınları İstanbul ve Anadolu'nun tamamında etkili olmuş binlerce insanın ölümüne yol açmıştır. Bu durum Osmanlı Devlet yöneticilerini ve sağlık adamlarını Avrupa'daki mikrobiyoloji alanındaki gelişmeleri takip etmeye sevk etmiştir.

1885 yılında, Pasteur'un ilk kuduz aşısı uygulaması Avrupa'da büyük bir etki uyandırmış dönemin padişahı II. Abdülhamid tarafından bakteriyoloji biliminin gelişmesi koruyucu hekimliğin temeli olarak algılanmış ve Pasteur'un buluşunun ardından askerî tıbbiyeden bir sağlık ekibi oluşturularak Pasteur'den eğitim alması için Paris'e gönderilmiştir. 1887 yılı başlarında incelemelerini tamamlayarak İstanbul'a dönen sağlık ekibi, yanında getirdiği teknoloji ile Osmanlı Devletinde ilk mikrobiyolojik çalışmaların yapıldığı laboratuvarı kurarak yerli kuduz ve çiçek aşısını üretmiştir.

* Bu çalışma Sultan II: Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti'nde Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar (1876-1909) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Üyesi, ahmetuyaniker@ardahan.edu.tr

II. Abdülhamid Döneminde Açılan Sağlık Kurumu Kuduz Tedavihanesi (Dâülkelp Ameliyathanesi) / Ahmet UYANIKER

Burada üretilen kuduz aşları sayesinde bu hastalığın tedavisi Osmanlı'da yapılmaya başlanmış hastalar yurt içinde tedavi edilmiştir. Bu kurum Osmanlı Devleti'nde alanında örnek olmuş 1897'de Şam'da ve 1905'te Selanik'te birer kuduz tedavi merkezi açılmıştır. Bu tedavi merkezlerini sonraki yıllarda yenileri takip etmiştir. 1917'de Sivas'ta açılan Sivas kuduz tedavi merkezi, Milli Mücadele'de Türk ordusuna çiçek, tifo ve veba aşısı hazırlamıştır.

Bu çalışmada Osmanlı Devletinde kurulan ilk modern mikrobiyoloji laboratuvarında yapılan çalışmalar ile bu kurumun Osmanlı sağlık ve bilim hayatına katkıları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimler: *Osmanlı Devleti, II. Abdülhamid, Pasteur, Mikrobiyoloji, Kuduz.*

ABSTRACT

Epidemic diseases that continue at certain intervals in the world have become one of the important issues of the states. European states focused on preventive health care since the late nineteenth century due to infectious diseases such as cholera outbreaks, have accelerated the developments in microbiology science and have started to institutionalize health organizations.

Due to its geographical position, which contained trade routes connecting the Balkans, Caucasus, Anatolia, the Arabian Peninsula, Iran, North Africa and the Eastern Mediterranean, the Ottoman State played a role in promoting administrative, military and commercial social mobility and at the same time this situation facilitated the dissemination of epidemic diseases. Although the state took some measures against these diseases, especially the quarantine measures, cholera outbreaks especially in the 19th century caused the death of thousands of people and were influential in both Istanbul and Anatolia. This has led the Ottoman State administrators and health men to follow developments in microbiology in Europe.

In 1885, Pasteur's first rabid vaccination application provoked a great influence in Europe. The development of bacteriology was perceived by Abdülhamid as the basis of the preventive medicine, and after Pasteur's invention, a health team from military medicine was created and sent to Paris for training from Pasteur. Having completed his studies in 1887 and returning to Istanbul, the health team produced the domestic rabies and flower vaccine by establishing the first microbiological studies laboratory in the Ottoman State.

Patients treated with this rabies vaccine in the Ottoman clinic have been treated in Turkey. This institution was modeled in the Ottoman Empire, in Damascus in 1897 and in 1905 there was a rabies treatment center in Thessaloniki. These treatment centers were followed by new ones in the following years. Sivas rabies treatment center opened in Sivas in 1917 prepared flowers, typhus and plague vaccine for Turkish National Army in the National Struggle.

This study will focus on the studies carried out in the first modern microbiology laboratory established in the Ottoman Empire and its contributions to Ottoman health and science life.

Keywords: Ottoman State, II. Abdülhamid, Pasteur, Microbiology, Rabies.

1. Osmanlı Devleti İle Pasteur Enstitüsü Arasındaki İlişkiler

Kuduz hastalığı, et yiyen hayvanların çoğunlukla tükürük bezlerinde bulunan ve salyadan yaraya bulaşan kuduz virüsünün meydana getirdiği viral bir ensefalittir. Bütün sıcakkanlı hayvanlar kuduz virüsüyle enfekte olabilirler; kuduz, kuduzla yakalanan memeli hayvanların ısırması, tırmalaması, yalaması veya salyasının açık deriye bulaşması sonucu insana geçebilir. Hastalık belirtileri başladıktan sonra ölümle sonuçlanabilir. Bu nedenle korunmanın çok önemli olduğu bir hastalıktır (Sağlık Bakanlığı, 2005:7).

1800'lü yıllara kadar kuduz bir hayvan tarafından ısırılmak, tüm dünyada ölüm fermanı olarak görülüyordu (Arıcan, 2013: 1). Bundan dolayı Pasteur'un kuduz gibi öldürücü bir hastalığın korunmasında yaptığı önemli buluş insanlık tarihi için önemlidir. Kuduz üzerine çalışmalarına 1880 yılında başlayan Pasteur, 1882'de çalışma arkadaşları Dr. Roux ve Chamberland ile beraber yaptığı 2009 deneme sonunda aşığı bulmuştur. Aşı önce köpekler üzerinde denenmiş ve başarılı sonuçlar alınmıştır (Gümüšoğlu, 2001: 69). Aşının insanlar üzerinde denenmesi ise 6 Temmuz 1885 tarihinde, kuduz bir köpeğin saldırısına uğrayarak ciddi şekilde yaralanan ve kuduz olacağına kesin gözüyle bakılan 9 yaşındaki Joseph Meisterle olmuştur (Arıcan, 2013: 1). Çocuğa 10 günde 13 aşı yapılmıştır (Gümüšoğlu, 2001: 71). Aşılamanın üzerinden üç-dört ay gibi bir süre geçtikten sonra Pasteur, kucağında küçük Joseph ile basın mensuplarının karşısına çıkmıştır. Küçük Joseph'in kuvvetle muhtemel bir ölümden kurtulması gerek bilim çevreleri, gerekse halk tarafından büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu olaydan sonra kuduz aşısı, kuduz hastalığının tedavisinde temel bir yöntem hâline gelmiştir (Arıcan,2013:2). Pasteur'un kurtardığı bu çocuktan sonra şöhreti bütün dünyaya yayılmış, dünyanın değişik yerlerinden kuduz tedavisi için Paris'e akın başlamıştı (Gümüšoğlu, 2001: 71).

Louis Pasteur'un, 26 Ekim 1885 tarihinde kuduz aşısını bilim dünyasına tanıtması, İstanbul'da büyük ilgi görür (Kazancıgil, 2000: 352). Cemiyet-i Tıbbiye 19 Mart 1886 tarihli toplantısında Pasteur'un derneğe şeref üyesi yapılmasına karar verildiği gibi Paris'te kurulacak Pasteur Enstitüsü'ne para yardımı yapılması ve oraya bir heyet gönderilmesi planlanmıştır (BOA. Y.PRK. SGE:73-2). Bu gelişmeler üzerine II. Abdülhamid 30 Nisan 1886 tarihli iradesiyle Paris'e bir heyet gönderilmesini emretmiş Mekteb-i Tıbbiye-i Şahanede, Paris'e gönderilmek üzere iç hastalıkları hocası Zoeros Paşa, zooloji hocası Hüseyin Remzi Bey ile veteriner Hüsni Bey'i seçerek mikrobiyoloji alanındaki gelişmeleri takip etmeleri için görevlendirmiştir (BOA. İDH.:780-67 ; Karacaoğlu, 2013: 20).

Paris'e gidecek Osmanlı fen heyetini oluşturan üç kişi mikrobiyoloji ile ilgili kişilerdir. Heyete başkanlık yapacak olan Dr. Zoeros Paşa Mekteb-i Tıbbiye-i

II. Abdülhamid Döneminde Açılan Sağlık Kurumu Kuduz Tedavihanesi (Dâülkelp Ameliyathanesi) / Ahmet UYANIKER

Şâhâne'nin seririyât-ı dâhiliye muallimlerindendir. Daha önce bir bilimsel (Lahey) kongrede tanıştıkları Pasteur ile dostlukları devam etmektedir (Hüseyin Remzi, 1306 :127). Beyrut doğumlu olan bu doktorun çocukluğu Filibe'de geçmiş, lise tahsilini Siroz'da bitirdikten sonra tıp eğitimini Paris'te almaya başlamış, İstanbul'da 1863'te Kolağası rütbesiyle diploma alarak tamamlamıştır. Aynı yıl yarışmayla iç hastalıkları kliniğine muallim muavini ve binbaşı olmuştur. Özverili çalışmalarından dolayı miralay olmuştur (Unat, 1970:31). Tıp derslerinden başka Mekteb-i Tıbbiye'de genel tarih ve felsefe derslerini de vermiş, 1861'de, Rumlar arasında eğitimi yaygınlaştırmak ve kimliklerini korumalarını sağlamak amacıyla Beyoğlu'nda kurulan Rum Syllogue Cemiyeti'nin kurucularından ve başkanlarından olmuştur (Maçar, 2013: 140-141). Türkçeden başka Fransızca, İtalyanca, Arapça ve Rumca bilmektedir. Ayrıca şiirleri, iki tiyatro dramı Arnavutluk ve Karadağ'da Seyahat isimli etimoloji incelemeleri ve tıp alanında yayınları vardır. Roma ve Paris tıp cemiyetleriyle Londra Sağlık Enstitüsü Kurumu fahri üyeliklerine de seçilmiştir (Unat, 1970 : 31).

Hüseyin Hüsnu Bey Edirnelidir 1860 yılında Mekteb-i Harbiye'nin Askerî Baytar sınıfından mezun olmuş, 1873'te muallim tayin edilmiştir. 1888 yılında Mülkiye Baytar Mektebi'nin açılmasıyla ilgili komisyonda bulunmuştur. 1894 yılında Mekteb-i Harbiye Hıfzıssıhha-i Umûmiye muallimliği, Ortaköy Mezbahaları Müfettişliği ve Süvari 1. Alayı Serbaytarlığı görevlerini yürütmüştür (Unat, 1989, s. 34-36). Hüseyin Remzi Bey'le beraber tercüme ve telif veteriner hekimliği alanında kitapları vardır (Hüseyin Remzi, 1306 : 20).

Dr. Miralay Hüseyin Remzi Bey ise 26 Mart 1839 (H.10.01.1255) tarihinde İstanbul, Kasımpaşa'da doğmuştur. 1845 yılında mahalle mektebine, 1851'de Kasımpaşa Rüşdiyesi'ne başlamış, 1854'te Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin idadi kısmına girmiştir (İhsanoğlu, 2006 : 645; Karacaoğlu, 2013 : 32). 1865 /1866 yılında kolağası rütbesi ile hekim olmuş ve Manastır'daki üçüncü orduya atanmıştır. 1877'de Askerî Baytar Mektebi'nde İlm-i Hayvanat, Mekteb-i Fünun-u Harbiye'de askeri hıfzıssıhha hocalığı ile de görevlendirilmiştir (Unat, 2003 :. 240).

1877-1878 yıllarında Rus Harbi nedeniyle okul kapanınca Rumeli'deki hekimlere yardım için gönüllü olarak son sınıf öğrencileriyle Niş Fırkası'na katılmıştır. Muhacir Hastanesi Başhekimliğini fahri olarak yüklenmiş; 1877 yılında rütbesi yarbay olmuştur. Mekteb-i Mülkiye'de İlm-i Hayvanat ve onun çiftliklere tatbiki ve ahlâk üzerine dersler de vermiştir. 1879 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin hıfzıssıhha hocalığından ayrılarak zooloji hocalığına başlamıştır (Unat.1989 : 31; Karacaoğlu, 2013 : 34).

Hüseyin Bey'in 50'nin üzerinde kitabı bulunmaktadır. Yüksek öğretim için zooloji, tıp zoolojisi ve parazitoloji, orta öğretim için doğa bilimleri, mikrobiyoloji, hijyen (Hıfzıssıhha), seksolojiyle, doğum bilgisi, veterinerlik, tıp tarihi, İslâm dini, ahlâk ve terbiye kitapları bulunmaktadır (Unat,1970 : 20-21; Karacaoğlu, 2013 : 34).

Hüseyin Remzi Bey Paris'te bulunduğu süre içinde Pasteur'ün laboratuvarında kuduz aşısı ve bakteriyolojideki yenilikleri öğrenirken kendi

II. Abdülhamid Döneminde Açılan Sağlık Kurumu Kuduz Tedavihanesi (Dâülkelb Ameliyathanesi) / Ahmet UYANIKER

parasıyla hoca tutmuş Jarden Des Plantes laboratuvarlarında ders almıştır (Unat, 2003 : 240). İstanbul'a dönüşünde tıp ve mikrobiyoloji alanında eserleri Türkçeye kazandırmıştır. Bunlara aşağıdaki üç örneği verebiliriz.

1. Mikrop: Dilimizdeki ilk mikrobiyoloji kitabı olduğu kabul edilebilir ve eserde bulaşıcı hastalıklar, şarbon ve bunların aşılırları hakkında bilgiler verilir. Baytar Kaymakam Hüsnü Bey'le birlikte Fransızca'dan çevrilen kitap 106 sayfadır.

2. Kuduz İleti ve Tedavisi: Paris'te tutulan notların geliştirilmesiyle oluşturulan eserde kuduz ve Pasteur Enstitüsü hakkında bilgiler verilmektedir.

3. Hayvanları Aşılama Usulleri: Buzağılardan çiçek aşısı elde edilmesi için, çeviri bir eserdir (Unat, 2003 : 245; Karacaoğlu, 2013 : 43).

Avrupa'da gerekli araştırmaları yapmak için hazırlıklarını tamamlayan heyetteki (Unat, 2003: 245) Zoeros Paşa'ya, Mecidi Nişanı (1.Derece) ile birlikte kurulmaya çalışılan enstitü için 10.000 frank teslim edilerek Pasteur'e iletmesi emredilir (Kazancıgil, 2000 : 286-287).

Heyete görevleri süresince Zoeros Paşa'ya 50, diğer hocalara 30'ar lira maaş ve 50'şer lira yol harcırahı verilir. Osmanlı heyeti 3 Haziran 1886 saat 3'te İstanbul'dan vapurla Varna'ya oradan da trenle 8 Haziran 1886 günü Paris'e ulaşır Osmanlı elçiliğinde iki gün kalan heyet Paris'i tanıyan Zoeros Paşa refakatinde Pasteur'un laboratuvarına gider. Pasteur laboratuvarın önünde Türk heyetini karşılar. Heyet Sultan II. Abdülhamid adına, beratını ve birinci dereceden bir adet Mecidi nişanını ve sultanın Pasteur'ün laboratuvarına yaptığı on bin Franklık bağış da ilgili komisyona teslim eder. Pasteur heyete her gün laboratuvara gelebileceklerini, sabah saat 11 ile 13 arasında aşılama vakti olduğunu heyete bildirir (Hüseyin Remzi, 1306 : 130). Zoeros Paşa, "mesai-i ilmiye akdem-i fenniye ve Türkiyat-ı medeniye teşvik ve tergihe her zaman hazır ve amade olan veli nimet efendimiz hazretleri tarafından Mösyö Pasteur'e ihsan buyrulan nişan-ı zîşanı ve Paris dâülkelb ameliyathanesine verilen meblağı teslim ettim" diyerek sultanın emanetlerini yerine ulaştırmıştır (Zoeros,1315 : 96-98).

II. Abdülhamid enstitüye para yardımıyla bulunarak Pasteur'un küçük laboratuvarının büyük bir enstitüye dönüştürülmesinde Türk milletinin de bir şeref hissesi bulunmasını sağladığı gibi (Ergin, 1940 : 60), Pasteur'e mecidi nişanı takdim ederek ayrıca onurlandırmıştır (BOA. Y. MTV.: 20-20). Pasteur, Türk milletinin bu yardımları karşısında Pasteur müessesesinin açılma tarihi olan 14 Kasım 1888'de bağıştan büyük şükranla bahsetmiş, Türk heyetine Fransa'da buldukları süre içinde her türlü yardımda bulunmuştur (Ergin, 1940 : 60).

Pasteur'ün laboratuvarında 6 ay kadar gerekli araştırmaları yapan heyete (Unat, 2003 :155), dönüş ücreti olarak dâhiliye nezaretince 50'şer lira yol ücreti gönderilir (BOA. DH. MKT. :5-225). Ayrıca vergi müdürlüğünden Zoeros Paşa'nın ve heyetinin yanlarında getirecekleri bilim araç ve gereçleri için gümrük vergisi alınmaması ve serbestçe geçirilmesi istenir (Yıldırım, 2010 : 120).

2. Osmanlı Devletinde Kuduz Enstitüsü (Dâülkelp Tedavihanesi) Kurulması

Osmanlı Devleti'nde mikrobiyoloji alanındaki çalışmalar Fransa'ya gönderilen bilim adamları ile modern bir aşamaya girmiştir (Etker, 2009 : 13). Dr. Zoeros Paşa Paris'ten dönmeden İstanbul'da bir kuduz laboratuvarı açılması için gerekli başvuruyu yapmıştı. Bunun üzerine Sadrazam Kâmil Paşa 4 Nisan 1887 tarihinde Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Nazırı Marko Paşanın başkanlığında kurulacak komisyonda konunun müzakere edilmesini istemişti. Komisyon bu Laboratuvar'ın açılması için bazı aletlerin Fransa'dan getirilmesine karar vermiş ve Dr. Zoeros'a para gönderilmesine karar vermiştir. Zoeros kendisine gönderilen para ile acil ve önemli araç ve gereci satın alarak İstanbul'a getirip aşı maddesi hazırlamaya başladı (Yıldırım, 2010 : 120).

Ocak 1887 yılında verilen müsaade üzerine Sirkeci'de Demirkapı'da eski tıbbiye mektebinin Dâhiliye Seririyatında kuduz aşısı hazırlanarak uygulamaya başlanmıştır (Gümüšoğlu, 2001 : 73; Yıldırım, 2010 : 120). Kısa bir süre sonra Dâülkelp ve Bakterioloji Ameliyathanesi (İstanbul Kuduz ve Bakterioloji laboratuvarı) Ocak 1887 açılmıştır (Unat, 1989 : 34-36; Yıldırım, 2010 : 121). Müessese bütçe dolayısıyla Dâhiliye Nezareti'ne, idare olarak Umur-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Nezareti'ne bağlı çalışmıştır (Zoeros, 1315 : 96-98). Müessese 1899 senesine kadar 12 yıl Dr. Zoeros Paşa'nın müdürlüğü altında yaşamıştır (Ergin, 1940 : 60; Zoeros, 1315: 96-98). Laboratuvar dünyanın üçüncü, Doğunun ise ilk kuduz müessesesi olarak sağlık hayatımızda yerini almış oldu. Dr. Zoeros Paşa Paris'ten bizzat Pasteur'ün aşıladığı iki tavşanı İstanbul'a getirmişti. Getirilen bu hayvanlar geldikten kısa bir süre sonra kudurmuşlardı ve bunların beynini alarak diğer tavşanlara aşılama suretiyle memleketimizde ilk kuduz virüsü ve aşısı elde edilmiş; Pasteur metoduyla ilk aşılama 3 Haziran 1887'de Cemiyeti Tıbbiye-i Şahane'ye tebliğ etmiştir (Unat, 1970 : 32).

3. Kuduz Enstitüsünün Çalışmaları

Kuduz Enstitüsü'nde 1893'te Bakteriolojihane-i Şahane faaliyete geçene kadar İstanbul'un içme suyu analizleri ile İzmit'te ortaya çıkan sığır vebası analizleri de yapılmıştır. Laboratuvar Bakteriolojihane'nin hizmete girmesinden sonra sadece kuduz üzerine yoğunlaşarak Dâülkelp Ameliyathanesi (Kuduz Laboratuvarı 1894) oldu (Zoeros, 1315 : 96-98; Yıldırım, 2010 : 120).

Müessese Ocak 1887'de açılmasının hemen arkasından İstanbul civarında görülen hayvan hastalıklarını inceleyen Dr. Zoeros hastalığın sığır vebası olduğu tespit eder ve gerekli karantina önlemleri alınır (BOA..DH. MKT.:1396-29). Istanca taraflarında karasığırda görülen kuduz hastalığını inceleyen Zoeros Paşa (BOA. DH. MKT. :1556 -104; Yıldırım, 2010 : 120), bölgedeki hastalığın, kuduz bir kurdun inek sürüsüne saldırarak 40 kadarını yaralaması sonucu ortaya çıktığını tespit etmiştir. Padişah, Istanca taraflarında kuduzun önlenmesinde gayretleri olan Çatalca mutasarrıfı ile Mekteb-i Tıbbiye Muallimi Zoeros Paşa'yı, yardımcısı Dr. Celaleddin'i ve polis komiseri Yusuf Efendi'yi madalya ile taltif etmiştir (BOA. İ.DH. :1105 – 86566).

II. Abdülhamid Döneminde Açılan Sağlık Kurumu Kuduz Tedavihanesi (Dâülkelp Ameliyathanesi) / Ahmet UYANIKER

Zoeros Paşa'nın Dârülkelp Ameliyathanesi'ndeki çalışmaları sonucu Pasteur metoduyla ilk aşılamaı yaptığını 3 Haziran 1887'de Cemiyeti Tıbbiye-i Şahane'ye bildirmiş sonrasında kuduz tedavisinin memleket içinde hızla uygulanmasına başlanmıştır. Aşının üretilmesinde yaklaşık üç ay sonra Gebzeli İlyas Efendi isimli bir zatın kızı kuduza yakalanınca hastasının Odesa'ya gönderilmesini istemiş, Tıbbiye Nezareti kuduz hastalığının tedavisinin İstanbul'da yapıldığını belirterek hastayı ameliyathaneye sevk etmiş burada kızın tedavisi yapılmıştır (BOA. DH. MKT.:1457- 87).

Kuruma sadece İstanbul'dan değil; Osmanlı'nın farklı bölgelerinden Yanya, Kosova, Manastır'dan, Şam, Sayda, Antalya, Muş İzmir, Selanik, Bulgaristan'dan, Yunanistan'dan hastalar müracaat etmiştir (Ergin, 1940 : 60).

Prizren'den kuduz tedavisi için Dersaadet'e gönderilen şahısların tedavileri tamamlanarak memleketlerine ücretsiz gönderilmiştir (Zoeros,1315 : 98) . Suriye'de kuduz köpek tarafından ısırılan Mehmet isimli bir çocuk, zamanında kuruma yetiştirilmiş tedavisi yapılarak Suriye'ye geri gönderilmiştir (BOA. DH. MKT. :1615-12).

Hama sancağı Hamidiye kazasında kuduz bir kurt tarafından ısırılan üç şahıs masrafları belediye tarafından karşılanarak İstanbul'a gönderilmişler, bunların da tedavisi başarıyla yapılarak dönüş masrafları yine belediyece karşılanıp gönderilmişlerdir (BOA. .MV.:43- 39). Selanik'te Karaca köy civarında kuduz bir kurt tarafından ısırılan beş kişi tedavileri yapılarak memleketlerine gönderilmiştir (BOA. DH. MKT.:1790-78).

Kuruma ilk seneler hasta müracaatı az iken zamanla bu sayı, gelenlerin şifa bulması ve kuruma güvenin artmasıyla çoğalmıştır. 1887'de 37, 1888'de 77, 1889'da 112, 1890'da 223, 1891'de 202, 1892'de 205, 1893'te 329, 1894'te 266, 1895'te 339, 1896'da 419 olmuştur (Ergin, 1940 : 60). Dâülkelb Ameliyathanesine 1887-1897 yılları arasında 2359 hasta müracaat etmiş bunlardan 40-45 vefat etmişti. Bu ölümlerin nedeni ameliyathaneye geç müracaat edilmesidir (Zoeros,1315 : 98) . Kuduz'da erken müdahale önemlidir Çünkü kuduz hastalığının kuluçka süresi genellikle 3-8 haftadır. Nadir olmakla beraber kuluçka süresi, en kısa 4 gün, en uzun 19 yıl olarak bildirilen vakalar vardır. Ancak, bu süre; alınan virüs miktarına, etkenin virülansına, yaranın merkezî sinir sistemine olan yakınlığına ve yara bölgesindeki sinir dokusunun sıklığına, yaranın büyüklüğüne, ısırılan yerdeki koruyucu materyal veya elbise bulunmasına göre değişmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2005 : 2).

Tedavi için gecikilmesi kudurma vakalarını artırmaktadır. Dâülkelb Ameliyathanesine 10 yıllık sürede 40-45 hastanın geç müracaat nedeniyle ölmesi tedavinin başarılı olduğunu ve ölüm oranının düşük olduğunu göstermektedir. Fakat Zoeros'un muhalifleri Paşa ve ameliyathane hakkında başarısız bir algı oluşturmuşlar ve hastaların tekrar yurt dışına gönderilmesi dahi gündeme gelmiştir (Tunçman, 1968 : 83; Yıldırım, 2010 : 121). İstanbul'da kasap Hamparsum kuduz bir köpeğin ısırması sonucu kuduz olmuş sonrasında hastalık eşine bulaşmıştır. Bu

II. Abdülhamid Döneminde Açılan Sağlık Kurumu Kuduz Tedavihanesi (Dâülkelp Ameliyathanesi) / Ahmet UYANIKER

iki kuduz vakası Zoeros Paşa'nın başarısız olduğu kanısını güçlendirmiş II. Abdülhamid Dâülkelp Ameliyathanesi'ne Avrupalı kuduz tedavi uzmanları getirilmesini belirtmiştir. Bunun üzerine Zoeros Paşa görevinden alınarak Paris Enstitüsü'nden Dr. Auguste C. Marie Haziran 1899'da İstanbul'a gelerek Dâülkelp Ameliyathanesi müdürlüğü yanında, Bakteriyojihaneye-i Şahane müdür yardımcılığına da tayin edilmiştir (Yıldırım,2010 : 121).

Bakteriyojihaneye-i Şahane 1893 yılında İstanbul'da ortaya çıkan (kolera) salgınının bir sonucu olarak kurulmuştur. Bu salgında Pasteur'den konunun uzmanı bir bilim adamı talep edilmiş, Pasteur de kendi yardımcılarında biri olan Marice Nicolle İstanbul'a göndermiş İstanbul'da Bakteriyojihaneye kurulmuş; müdürlüğüne ise bu yıllarda Nicolle getirilmişti (Gümüşoğlu, 2001 : 73). Dr. Marie ve Dr. Nicolle, Dâülkelp Tedavihanesini malzeme ve yer açısından yetersiz görmüşler bu yüzden laboratuvarın Nişantaşı'ndaki Bakteriyojihaneye taşınması gerektiğini Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Nezareti'ne belirtmişlerdir (BOA. Y.MTV. :193-138) . Dr. Marie Dâülkelp'in müdürlüğünde 1899 Temmuz'una kadar kalmış bazı işleri için Paris'ten çağırıldığından bir ay izin alarak gitmiş ve tekrar gelmemiştir (Ergin,1940 : 61).

Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid Pasteur müessesesinden yeni bir uzman talep etmiş, Dr. Emile Roux'un önerisiyle Dr. Remlinger Eylül 1900'de İstanbul'a gelerek 1910 yılına kadar da bu görevde kalmıştır. Mekteb-i Tıbbiye'de kuduz üzerine bir kaç ders vermiştir. Görevi süresinde Osmanlı Devletinden 110 altın lira gibi bol miktarda maaş almıştır. Yahudi olan Dr. Remlinger'e yine yahudi olan Hayım Naum yardımcı olarak verilmiştir (Tunçman,1968 :883;Yıldırım, 2010 :122).

Kuduz müessesesini Dr. Zoeros Paşa (1887-1889), Dr. E. C. Marie (1899-1900), Dr. Remlinger (1900-1910), Dr. Paul Simond (1911-1914), Dr. Hayım Naum (1914-1922) yönetmişlerdir (Ergin, 1940: 64). Kuduz müessesesi 1903 yılı sonunda Selimiye'deki bir binaya taşınmış, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Sultanahmet'te Dizdariye'de Mülkiye Baytar Mektebi yanına getirilmiş, 1920'ye kadar burada kalmış ve sonra tekrar Demirkapı'ya taşınmış, Cumhuriyetin ilânına kadar (1920-1923) burada kalmış (Unat, 1970:31; Yıldırım, 2010 : 122) sonrasında (1923-1926) Beyoğlu'na taşınmıştır (Ergin,1940 : 64).

İstanbul Kuduz Tedavi Müessesesi'nin bu başarısı üzerine, Osmanlı Devletinin bazı yerlerinde benzerlerinin kurulması yoluna gidilmiştir. Selanik'te çıkan Asır Gazetesi'nin 10 Rebiülahir 1896 gün ve 109 no'lu sayısındaki bir haberde "Paris'e gidip Pasteur'ün imalathanesinde serumun suret-i imalini tahsil, avdetlerinde Yanya'da bir imalathane tesis etmek üzere Etibba-i Belediye'den iki kişinin Paris'e yollanması için Yanya valisinden ruhsat talep edilmiştir (Kâhya, 2000 : 247).

1897'de Şam merkez hastanesinde dâülkelp laboratuvarı açılarak askeri tıbbiye mezunlarınca yönetilmiştir. 1902 yılında İstanbul dışındaki ordu merkezlerinde birer kuduz tedavihanesi kurulması için sultan tarafından buyruk

II. Abdülhamid Döneminde Açılan Sağlık Kurumu Kuduz Tedavihanesi (Dâülkelb Ameliyathanesi) / Ahmet UYANIKER

çıkarılmıştır. 1905 yılında Selanik'te de bir dâülkelb ameliyathanesi açılmıştır (Ergin, 1940 : 63). Burada Yüzbaşı Dr. Talat Dr. Besim Beyler çalışmıştır. 1917'de Sivas'ta açılan Sivas Dâülkelb Tedavihanesi Milli Mücadele'de ordumuza çiçek ve tifo aşısı hazırlamış, ordu cepheye giderken Dr. Nurettin Bey'in getirdiği kökenle veba aşısı yapılmıştır. 1920 yılında kurumun adı Sivas Sıhhi Müesseselerine çevrilmiştir (Unat,1970: 52-53).

Bunu cumhuriyetten sonra Diyarbakır, Konya, İzmir kuduz tedavi müesseseleri takip eder ve Anadolu'da 35 kuduz istasyonu açılır. Bu tedavihaneleri sonraki yıllarda yenileri takip etmiştir. 1917'de Sivas'ta açılan Sivas Dâülkelb Tedavihanesi, Milli Mücadele'de Türk ordusuna çiçek, tifo ve veba aşısı hazırlamış cumhuriyetten sonra ise Diyarbakır, Konya, İzmir başta olmak üzere Anadolu'da 35 kuduz istasyonu açılmıştır.1887-1932 yılları arasında aşılanan 34.268 kişiden 323'ü kudurarak hayatını kaybetmişti. 1932-59 yılları arasında İstanbul Kuduz Müessesesi'nde 78.157 kişi aşılanmış, bunların 103'ü kuduzdan ölmüştür (Yıldırım, 2010 :123).

SONUÇ

II. Abdülhamid dönemi sağlık politikasının şekillenmesinde salgın hastalıklara karşı alınan sıhhi önlemler önemli bir etken olmuş ve Osmanlı Devleti'nde koruyucu halk sağlığı çalışmaları ciddi manada bu dönemde başlamıştır. Padişah tarafından Mikrobiyoloji alanındaki gelişmeleri takip etmek için Pasteur enstitüsüne gönderilen bilim adamları Patisten dönüşte 1887 yılı başında İstanbul da' Osmanlı Devleti'nin ilk mikrobiyolojik çalışmalarının yapıldığı müesseseyi kurmayı başarmışlardır. Bu Laboratuvarda üretilen yerli kuduz aşısı sayesinde bu hastalığın tedavisi yurt içinde yapılmaya başlanmış hastaların yurt dışına gitmesine gerek kalmamıştır. Bu müessese Osmanlıda kendisinden sonraki kuduz tedavi merkezlerine örnek teşkil ederek etmiş 1897'de Şam'da ve 1905'te de Selanik'te kuduz tedavihaneleri açılmıştır.

Dâülkelb Tedavihanesi ayrıca Osmanlı Devleti'nde mikrobiyoloji alanındaki yeni kurumların açılmasına da öncülük etmiştir. Hüseyin Remzi Bey Telkihane'yi (çiçek aşısı üretim merkezi) faaliyete geçirmiş bu kurumda 1892'de Osmanlı Devleti'nde ilk çiçek aşısını üretilerek hastalıkla mücadelede yerli aşılar kullanılmıştır. İstanbul'daki elçilikler ve yabancı hastanelerde aşı ihtiyaçlarını Telkihane'den karşılamıştır. Çiçek aşısının Osmanlı Devleti'nde seri bir şekilde üretilmesinin ardından aşı nizamnameleri çıkarılarak ülke genelinde aşılama çalışmaları ile çiçek hastalığı büyük oranda kontrol altına alınmıştır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

DH. MKT.:Dâhiliye Nezaret, Mektubi Kalemî

II. Abdülhamid Döneminde Açılan Sağlık Kurumu Kuduz Tedavihanesi (Dâülkelp Ameliyathanesi) / Ahmet UYANIKER

- BOA.**, 5/24/Ra/1304/21Aralık1886.DH. MKT. Dosya No:5 Gömlek Sıra No: 224.
BOA., 05/Ca/1304-30 Ocak 1887.DH. MKT. Dosya No:1396 Gömlek Sıra No: 29.
BOA., 16/S /1306/22 Ekim 1888. DH. MKT. Dosya No:1556 Gömlek Sıra No: 104.
BOA., 27/M /1305 /15 Ekim1887.DH. MKT. Dosya No:1457 Gömlek Sıra No: 87.
BOA.,09/Ş /1306/10 Nisan1889. DH. MKT. Dosya No:1615 Gömlek Sıra No: 12.
BOA., 27/R /1308-6 Mayıs1891. DH. MKT. Dosya No:1790 Gömlek Sıra No78.

İ.DH.:İrade Dâhiliye

- BOA.**, 29/S /1306/4 Kasım 1888. İ.DH. Dosya No:1105 Gömlek Sıra No: 86566.

M.V.:Meçlisi Vükela Mazbataları

- BOA.**,27/R /1308-6 Mayıs1889.M.V. Dosya No:43 Gömlek Sıra No: 39.

Y.MTV.:Yıldız Evrakı, Mütenevvi Maruzat

- BOA.**,27 R1317/4 Eylül 1899. Y.MTV. Dosya No:193Gömlek Sıra No: 138
BOA.,14/Ca/1303/18 Şubat 1886. MTV. Dosya No:20Gömlek Sıra No:20.
BOA.,04/L/1303/6Temmuz1886. Y.PRK. SGE. Dosya No:73Gömlek Sıra No:2.

B.Kitap, Makale ve Tezler

Kitap

- BABACAN, Recep.(2013). *İmparatorluğun Son Nefesi Ulu Hakan Sultan Abdülhamid Han*, Ege Basın Yayın Tesisleri, Denizli.
- ERGİN, Osman Nuri. (1940). *İstanbul Tıp Mektepleri Enstitüleri ve Cemiyetleri*, İstanbul Üniversitesi, Tıp Tarihi Enstitüsü Yayını, Osmanbey Matbaası, İstanbul.
- GÜMÜŞOĞLU, Firdevs.(2001). *Türkiye'nin Pasteur'u Dr. Zekai Muammer Tunçman*, Berfin Yayınları.
- HÜSEYİN, Remzi. (1306). *Kuduz İleti ve Tedâvîsi*, Mekteb-i Tıbbiyye Mülkiye Matbaası, İstanbul.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin.(2006). *Osmanlı Tabii ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi*, C.1,IRCICA Yayınları, İstanbul.
- KÂHYA, Esin ve ERDEMİR. (2000). Ayşegül, *Bilimin Işığında Osmanlı'dan Cumhuriyete Tıp ve Sağlık Kurumları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ankara.
- KAZANCIĞİL, Aykut. (2000). *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*, Etkileşim Yayını, İstanbul.

II. Abdülhamid Döneminde Açılan Sağlık Kurumu Kuduz Tedavihanesi (Dâülkelb Ameliyathanesi) / Ahmet UYANIKER

TUNÇMAN, Zekai Muammer. (1968). “Kuduz Hakkında Nasıl İhtisas Yapmak Zorunda Kalmıştım ” Uluslararası Mikrobiyoloji ve Kuduz Symposimu, İstanbul, Matbaası, İstanbul, Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Yayını, ss.80-82.

UNAT, Ekrem Kadri.(1996). “Muallim Miralay Dr. Hüseyin Remzi Bey ve Türkçe Tıp Dilimiz”, *IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kitabı*, İstanbul, 18–20 Eylül, TTK Basımevi Ankara, 2003,ss. 239- 252

_____,(1989).“Türk mikrobiyoloji Tarihinde Önemli Bir Yıl:1886,” *Tıp Tarihi Araştırmaları*, ss.34-36

_____,(1970).Osmanlı İmparatorluğunda Bakterioloji ve Viroloji, *İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları*, Çelçüt Matbaçılık, İstanbul.

Yıldırım, Nuran.(2010). *İstanbul’ un Sağlık Tarihi*, Ajansfa, İstanbul.

ZOEROS Aleksandr.(1315). Dâülkelb Ameliyathanesi, *Nevsal-i Afiyet*, Ed.Besim Ömer, İstanbul, ss.96-99.

Dergi

ARICAN, Işın. (2013). “Antik Çağlardan Gelen Korkulu Bir Rüya Kuduz”, *Açık Bilim Aylık Çevirimci Bilim Dergisi*, Mayıs.

ETKER, Şeref.(2009). “Paul-Louis Simond ve Bakteriolojihane-i Osmani’nin Çemberlitaş’ta Açılışı 21 Eylül 1911”,Osmanlı Bilimi Araştırmaları.

MACAR, Elçin.(2013). “İstanbul’dan Ankara’ya: İstanbul Helen Edebiyatı Cemiyeti (Syllogos) Kütüphanesi’nin İzinde”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi, 12,(23). ss.139-149.

SB,(Sağlık Bakanlığı). 2005. *Kuduz Kontrol ve Korunma Yönergesi*, 28s

Tez

KARACAOĞLU, Emre.(2013). *Hüseyin Remzi Bey ve Hüseyin Hüsnü Bey’in Mikrop Adlı Yapıtı ve Türk Tıp Bilimine Katkıları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Felsefe Bilim Tarihi) Anabilim dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.